

ULUĞ BİR ÇINAR
İmâm Mâturîdî
Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı

28-30 Nisan 2014 • Eskişehir

Hazırlayan
Prof. Dr. Ahmet Kartal

ULUĞ BİR ÇINAR
İmâm Mâturîdî

Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı

28-30 Nisan 2014 • Eskişehir

Yayına Hazırlayan
Ahmet Kartal

Koordinatör
Derya Aydın

Grafik Uygulama
Sercan Arslan

Mizampaj
Çelebi Şenel

1. Baskı, 2014 İstanbul

Baskı Cilt

Ofis Yayın Matbaacılık, Güven Sanayi Sitesi, B Blok
No: 386 Tel: (0212) 576 47 15
Topkapı/İSTANBUL

Sertifika No: 19492

Yapım
DOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
Bab-ı Ali Yokuşu, Cemal Nadir Sk. B.Milas Han
No: 24/114 Sirkeci/İstanbul Tel: (0212) 520 27 19

Yrd. Doç. Dr. İbrahim KAPLAN

1972 yılında Kütahya'da dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Kütahya'da tamamladı. 1995 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne Araştırma Görevlisi olarak atandı. 1999 yılında "Muhammed İkbâl'in Kelâmî Görüşlerinin Değerlendirilmesi" konulu teziyle Yüksek Lisansını tamamladı. 2000-2006 yılları arasında geçici kadro ile Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Araştırma Görevlisi olarak çalıştı. 2006 yılında tamamladığı "Erken Dönem Müslüman-Hıristiyan Teolojik İlişkileri" adlı teziyle Doktor unvanını aldı. 2010 yılında Eğitim Fakültesi Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği Bölümü'ne Yardımcı Doçent olarak atandı. 2013 yılından beri aynı üniversitenin İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği Bölümü'nde görev yapan İbrahim Kaplan, evli ve iki çocuk babasıdır. Yazarın, basılmış kitapları ve çeşitli bilimsel dergilerde yayımlanmış makaleleri vardır.

Mâturîdî'de Din ve Vicdan Hürriyeti

Giriş

İnsan temel hak ve hürriyetlerinin en önemlilerinden kabul edilen din ve vicdan hürriyeti, insanlığın ortak bir problem alanı olması yönüyle üzerinde en çok konuşulan meselelerden birisi olagelmıştır. İman etme, dinin esaslarına göre amel etme, dinini öğrenme-öğretme ve örgütlenme hakkı olmak üzere birbirini tamamlayan en az dört faaliyet alanını kapsayan din ve vicdan hürriyeti, hem Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinde, hem Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde hem de anayasalarda yer alan hükümlerle güvence altına alınmıştır.¹

Geçmişten bu güne insanoğlunun bu kadim problemi hakkında pek çok şey söylenmiştir. Din ve vicdan hürriyeti hakkındaki tavırların oluşmasında, benimlenen inanç sisteminin din tanımı ve bu din tanımı içerisinde öteki dinlere bakış açısının belirleyici bir öneme sahip olduğunu söyleyebiliriz. Yine aynı din mensuplarının din algılamalarındaki farklılıklar ve

başka inanç mensuplarıyla bir arada yaşama kültürleri de değişik yaklaşımları ortaya çıkarmıştır.

Akla ve sağduyuya aykırı olmayan, evrensel bir din anlayışı tesis etmek ve geliştirmek gibi bir amaçla yola çıkan²Mâturîdî'nin düşünce sisteminde din ve vicdan hürriyetinin yerinin tespiti, çok kültürlü ve çok dinli bir ortamda yaşamanın getirdiği güncel sorunlara çözüm üretme; yine İslâm dünyasının belki de en acil çözüm bekleyen problemlerinden biri olan mezhep çatışmalarının önlenmesi anlamında farklı bir bakış açısı kazandırabilir. Zira Mâturîdî'nin düşünce sisteminde din ve vicdan hürriyeti teorik ve teolojik bir tartışmanın ötesinde pratik ve ahlâkî amacı öncelleyen bir tartışma alanıdır. Aslında Mâturîdî'nin bütün sisteminde gördüğümüz bu özellik bizzat İslâm'ın kendisinden kaynaklanmaktadır.³Ayrıca, bahsi geçen sorunların çözümünde "Mâturîdî akılcılığı" olarak tanımlanan yöntem bize önemli katkılar sağlayabilir. Nitekim o, dinî bilgi üretmede kendine özgü bir bilgi kuramı geliştirmiş, akı da bu kuramın merkezine yerleştirmiştir.⁴ *Teolojik felsefe klasiği* olarak değerlendirilen *Kitâbü'tTevhid* adlı eserinde dinin öğrenilmesinde başvurulacak vasıtaları "nakil" ve "akıl" olarak belirleyen Mâturîdî, dinin kaynağı olarak nakil (Kur'an) ve akla aynı oranda güvenmek gerektiğini ifade etmiştir. Onun din alanındaki çeşitli görüşleri, belli bir amacı gerçekleştirmek üzere birbiriyle uyumlu ve birbirine bağlı bir fikrî örgü ve buna dayanan dinî (ve hatta felsefî) bir öğretiyi oluşturmaktadır. Bu öğretinin temelinde birbirine sıkı sıkıya bağlı bir ilkeler bütünü yer almaktadır.⁵

Tebliğimizde, öncelikle insanın yaratılış hikmeti ve "dinde zorlama yoktur" ilkesi bağlamında Mâturîdî'dedin ve vicdan hürriyetinin dinî-felsefî temellerini ortaya koymaya çalışacağız. Daha sonra, iman ve imanla bağlantılı kelâmî problemler bağlamında meselenin teorik ve teolojik boyutunu ortaya koyup, bu konudaki yaklaşımların pratik ve ahlâkî yansımalarının neler olabileceğini tartışacağız. Son olarak, Mâturîdî'nin semavî dinlere bakış açısını, bir arada yaşama ve hoşgörü kültürü açısından değerlendireceğiz.

İnsanın Yaratılış Hikmeti Açısından Din ve Vicdan Hürriyeti

Mâturîdî'nin evren ve insanın yaratılışını izah ederken esas aldığı en temel kavram *hikmet*dir. Hatta onun düşünce sisteminin anahtar kavramının hikmet olduğu söylenebilir.⁶Bundan dolayı, din ve vicdan hürriyetine dair Mâturîdî'nin kanaatlerini ortaya koyabilmemiz

için öncelikle anahtar kavram olan hikmeti nasıl tanımladığına bakmamız gerekmektedir.

Kelâmî bir terim olarak hikmet, *hükmetmek*, *yargıda bulunmak*; *iyileştirmek amacıyla men etmek*, *düzeltilmek* anlamına gelen "hüküm" mastarımdan isim olup "tam isabet, her şeyi yerli yerine koyma" demektir. Bu anlamda, yaratıcı için söz konusu olduğunda hikmet, "Yüce Allah'ın hükümlerinde gözetmiş olduğu, (çoğu defa illeti de içinde bulunan) üst maksatlar" şeklinde tanımlanmaktadır.⁷ Mâturîdî de hikmeti "her şeyi yerli yerine koymak" şeklinde tanımlamaktadır. Bu bakımdan hikmet, aynı zamanda "adalet" anlamına gelmektedir.⁸Buradan hareketle, Mâturîdî'nin düşünce sisteminde Allah'ın insanı yaratmasında bir hikmetten; Allah-insan ilişkilerinde de adaletten ve ahlakilikten bahsetmek mümkündür.

Yüce yaratıcının insan için amaçladığı nihai gaye onu ebedi mutluluğa erdirmektir. İnsanın bunu hak edebilmesi için bir imtihandan geçmesi gerekir. İnsanın bu sınanmadan başarı ile çıkabilmesi için de bilinçli tercihler yapabilecek yetenekte olması gerekir. Başka bir ifadeyle, imtihan halinde olanın inanıp inanmamakta, ibadet edip etmemekte hür olması gerekir. Nitekim Allah Teâlâ, "*De ki! Hak Rabbinizdendir. Öyleyse dileyen iman etsin dileyen inkâr etsin*"⁹ buyurmaktadır. Sözü edilen ayetten şu sonuçları çıkarmak mümkündür: Kişinin kendi tercihiyle yaptığı eylemler kendi lehine veya aleyhine sonuçlanır.¹⁰Kaldı ki, Peygamber insanlara tebliğini açık bir şekilde ulaştırmış ve hiç kimseyi iman etmesi için zorlamamıştır. Böylece isteyen iman edecek, isteyen de küfrü tercih edecektir. İman eden kendi irade ve tercihiyle iman etmiş olacak, inkâr eden de kendi hür irade ve tercihiyle inkâr etmiş olacaktır. Hiç kimse bu konuda zorlanmayacaktır. Kaldı ki Allah Teâlâ imanının da küfrün de akabetinin ne olacağını açıklamış, böylece onlara ödül ve cezayı haber vermiştir.¹¹Dolayısıyla, insanın özgür kılınması, imtihanı başarı ile geçmenin bir vasıtası olarak insana bahşedilmiştir. Önce insana tercihinin yapmanın yolları kolaylaştırılmış, sonra tercihinin neticelerine katlanmak şartıyla serbest bırakılmıştır.¹²

Din ve Vicdan Hürriyeti Bağlamında "Dinde Zorlama Yoktur" İlkesi

Mâturîdî'ye göre hürriyet, iman ve küfrün varlık şartıdır. Bu demektir ki, zorla imanın da küfrün de gerçekleşmesi mümkün değildir. İman ve küfür ancak tercih ile olur. Çünkü her ikisi de kalbin bir fiilidir ve her ikisinde de kalbin tatmin olması gerekir. İman ve küfrün dil ya da başka bir şeyle değil ancak

kalp ile mümkün olması, onların gizliliğinin sağlanıp hürriyetlerinin garanti altına alınması içindir.¹³ Çünkü kalp hariç diğer organların baskı ile kullanılması mümkündür; oysa kalbe sahibinden başka hiçbir kimsenin gücü yetmez.¹⁴

Nitekim “İnsan özgür bir varlıktır. Onun özgürlüğüne karışamaz. Bu özgürlüğün garantörü ise Yüce Allah’tır. Bu nedenle insan özgürlüğüne saldırı büyük günahdır. İnsan İslam’a girerken de Müslüman iken de özgürdür. Çünkü “cins-i ikrah” yani zorlamanın hiçbir çeşidi İslam’da yoktur.”¹⁵ İnsanın din ve vicdan hürriyeti Kur’an’da “*Dinde zorlama yoktur.*”¹⁶ ilkesiyle dile getirilmiştir. Mâturîdî, sözü edilen ayeti yorumlarken “zorla kabul edilen şeyin din olmadığını, hatta iman bile olmadığını” belirttiikten sonra, kalbî bir eylem olduğu için imanın cebir ve zorlamayla gerçekleşme ihtimalinin olmadığını söylemektedir. Zira cebir ve zorlama kalbe tesir edemez. Bundan dolayı da diliyle ikrar etse bile kalbiyle iman etmeyen kişi mümin olamaz.¹⁷

Dinde zorlama yoktur ayetinin manasının Allah Teâlâ’nın “*O, dinde sizin için zorluk kılmadı*”¹⁸ sözündeki gibi olduğunu dile getiren Mâturîdî, ayetin devamında doğrulukla eğriliğin birbirinden ayırt edilecek şekilde açıklandığını, dolayısıyla da buradan insanların Müslüman olması için zorlanamayacağı sonucunu çıkarmaktadır.¹⁹ Çünkü din zorlamayla değil açık seçik olduğu için kabul edilir. Bu kabulden hareketle Mâturîdî, sadece İslam’a girerken değil, Müslüman olanların da taate zorlanamayacağını, taatlerin zorla yaptırılmayacağını ifade etmektedir.²⁰ Çünkü ayette Allah’ın bu taatleri insana sevdirdiğinden bahsedilir. Kaldı ki, ameller ve ibadetler mahiyeti gereği fikrî ve zihnî bir fiil değil, fiilî ve tatbiki. Fiilî ve tatbiki olan şeylerde ise münafıklık söz konusu olabilmektedir.²¹ Nitekim belli düzendeki bedensel hareketlerin “ibadet” olarak gerçekleşmesinde niyet hayati bir işleve sahiptir. Hatta niyet ibadetlerin en temel şartlarından biridir. Başka bir ifadeyle, belli bir düzen içerisinde icra edilen eylemlerin ibadet niteliğini kazanması, ancak o eylemlerin ibadet kasıtlı yapılmasına bağlıdır. Bu anlamda, zorla yaptırılacak bir ibadetin kendisinden beklenen sonuçları vermesi beklenmez. Zaten zorla ya da baskıyla gerçekleştirilen eylemlerin ibadet olduğunu söylemek de oldukça zordur. Özellikle sırf niyete bağlı etkinliklerde uygulanacak baskı, gizli sapmalara ve şuur altı tepkilere sebep olacağından bir tür nifak hayatının ortaya çıkmasıyla sonuçlanır.²² Kısacası, insanların ibadete zorlanmaları ya dini sadece şekil boyutuyla yaşayanların ya da riyakârların sayısını arttırmaktan

başka bir işe yaramaz. Bu noktada Mâturîdî’nin Allah’ın taatleri insanlara sevdirdiği, bundan dolayı da taatlerin zorla yaptırılmayacağı yönündeki uyarısı oldukça anlamlıdır.

Kur’an’ın din ve vicdan hürriyetine verdiği önemi göstermesi açısından, Mâturîdî “dinde zorlama yoktur” ayetini yorumlarken, farklı bir yorumdan da bahsetmektedir. Ensar’dan bir kısmı daha önce emzirmek üzere Yahudilere çocuklarını vermişlerdi. İslam gelince Ensar Müslüman oldu. Fakat Yahudilerin yanında olan çocukları eski dinlerinde kaldılar. Müslüman olan Ensar çocuklarını Müslüman olmaları için zorlamak istediler. Bunun üzerine bu ayet indi. Ayetin nüzul sebebi ile ilgili bu yorum, Kur’an’ın din hürriyetine verdiği önemi göstermektedir. Zaten kutsal kitaplar içerisinde din hürriyetine en çok değinen kitap Kur’an’dır. Kur’an’ın din ve vicdan hürriyeti üzerinde ısrarla durmasının sebebi, imanı insanın en önemli fiili kabul etmesidir diyebiliriz. Bu kadar önemli olan bir hususun, kendi iradesiyle belirlenmesi zorunludur.²³ Zaten imanı değerli kılan, insanın hiçbir baskı ve zorlama hissetmeden, kendi iradesi sonucu meydana gelmesidir.

İman ve İmanla Bağlantılı Konular Açısından Din ve Vicdan Hürriyeti

Mâturîdî’ye göre “iman”ın sözlük anlamı “tasdik”tir. Tasdik ise, “kabul etme”, “onaylama” ve “doğrulama” anlamlarına gelmektedir. Tasdik etme yani kabul etme, onaylama ve doğrulama kalpte gerçekleşir. Bundan dolayı da iman, kalbin tasdik adı verilen bir fiildir. Kısacası ona göre iman, kalp ile tasdikdir. İman kalp ile tasdik olunca, amelin imanın aslına dâhil olmadığı, iman cinsinden de olmadığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ, pek çok ayet-i kerimede, bazı davranışlarından dolayı müminleri kınayıp sergiledikleri durumlar sebebiyle azabın çetin olacağını haber verse de²⁴ onlardan mümin vasfını kaldırmamıştır.²⁵

Mâturîdî’ye göre, “kendisinde şüphe bulunmayan iman en faziletli ameldir.” Anlaşılan o ki, Mâturîdî, aslı ve esası itibarıyla imanın amelden ayrı olduğunu ve amelin iman cinsinden olmadığını belirtmek suretiyle dinde amel etme hürriyetinin yanında amel etmeme hürriyetinin de bulunduğunu teolojik ve itikadi bir sonuç olarak ortaya koymaktadır. İman-amel ilişkisi konusundaki açıklamalarıyla Mâturîdî, diğer taraftan da uygulamada ve dini hayatta iman ve ameli birbiriyle kaynaşmış olarak görmek suretiyle ideal olan ve arzulanan bir imanın amel ile iç içe olduğunu

başka inanç mensuplarıyla bir arada yaşama kültürleri de değişik yaklaşımları ortaya çıkarmıştır.

Akla ve sağduyuya aykırı olmayan, evrensel bir din anlayışı tesis etmek ve geliştirmek gibi bir amaçla yola çıkan²Mâturîdî'nin düşünce sisteminde din ve vicdan hürriyetinin yerinin tespiti, çok kültürlü ve çok dinli bir ortamda yaşamanın getirdiği güncel sorunlara çözüm üretme; yine İslâm dünyasının belki de en acil çözüm bekleyen problemlerinden biri olan mezhep çatışmalarının önlenmesi anlamında farklı bir bakış açısı kazandırabilir. Zira Mâturîdî'nin düşünce sisteminde din ve vicdan hürriyeti teorik ve teolojik bir tartışmanın ötesinde pratik ve ahlâkî amacı öncelenen bir tartışma alanıdır. Aslında Mâturîdî'nin bütün sisteminde gördüğümüz bu özellik bizzat İslâm'ın kendisinden kaynaklanmaktadır.³Ayrıca, bahsi geçen sorunların çözümünde "Mâturîdî akılcılığı" olarak tanımlanan yöntem bize önemli katkılar sağlayabilir. Nitekim o, dinî bilgi üretmede kendine özgü bir bilgi kuramı geliştirmiş, aklı da bu kuramın merkezine yerleştirmiştir.⁴ *Teolojik felsefe klasığı* olarak değerlendirilen *Kitâbü'l-Tevhid* adlı eserinde dinin öğrenilmesinde başvurulacak vasıtaları "nakil" ve "akıl" olarak belirleyen Mâturîdî, dinin kaynağı olarak nakil (Kur'an) ve akla aynı oranda güvenmek gerektiğini ifade etmiştir. Onun din alanındaki çeşitli görüşleri, belli bir amacı gerçekleştirmek üzere birbirleriyle uyumlu ve birbirine bağlı bir fikrî örgü ve buna dayanan dinî (ve hatta felsefî) bir öğreti oluşturmaktadır. Bu öğretinin temelinde birbirine sıkı sıkıya bağlı bir ilkeler bütünü yer almaktadır.⁵

Tebliğimizde, öncelikle insanın yaratılış hikmeti ve "dinde zorlama yoktur" ilkesi bağlamında Mâturîdî'dedin ve vicdan hürriyetinin dinî-felsefî temellerini ortaya koymaya çalışacağız. Daha sonra, iman ve imanla bağlantılı kelâmî problemler bağlamında meselenin teorik ve teolojik boyutunu ortaya koyup, bu konudaki yaklaşımların pratik ve ahlâkî yansımalarının neler olabileceğini tartışacağız. Son olarak, Mâturîdî'nin semavî dinlere bakış açısını, bir arada yaşama ve hoşgörü kültürü açısından değerlendireceğiz.

İnsanın Yaratılış Hikmeti Açısından Din ve Vicdan Hürriyeti

Mâturîdî'nin evren ve insanın yaratılışını izah ederken esas aldığı en temel kavram *hikmet*tir. Hatta onun düşünce sisteminin anahtar kavramının hikmet olduğu söylenebilir.⁶Bundan dolayı, din ve vicdan hürriyetine dair Mâturîdî'nin kanaatlerini ortaya koyabilmemiz

için öncelikle anahtar kavram olan hikmeti nasıl tanımladığına bakmamız gerekmektedir.

Kelâmî bir terim olarak hikmet, *hükmetmek*, *yargıda bulunmak*; *iyileştirmek amacıyla men etmek*, *düzeltilmek* anlamına gelen "hüküm" mastarımdan isim olup "tam isabet, her şeyi yerli yerine koyma" demektir. Bu anlamda, yaratıcı için söz konusu olduğunda hikmet, "Yüce Allah'ın hükümlerinde gözetmiş olduğu, (çoğu defa illeti de içinde bulunan) üst maksatlar" şeklinde tanımlanmaktadır.⁷ Mâturîdî de hikmeti "her şeyi yerli yerine koymak" şeklinde tanımlamaktadır. Bu bakımdan hikmet, aynı zamanda "adalet" anlamına gelmektedir.⁸Buradan hareketle, Mâturîdî'nin düşünce sisteminde Allah'ın insanı yaratmasında bir hikmetten; Allah-insan ilişkilerinde de adaletten ve ahlakilikten bahsetmek mümkündür.

Yüce yaratıcının insan için amaçladığı nihai gaye onu ebedi mutluluğa erdirmektir. İnsanın bunu hak edebilmesi için bir imtihandan geçmesi gerekir. İnsanın bu sınanmadan başarı ile çıkabilmesi için de bilinçli tercihler yapabilecek yetenekte olması gerekir. Başka bir ifadeyle, imtihan halinde olanın inanıp inanmamakta, ibadet edip etmemekte hür olması gerekir. Nitekim Allah Teâlâ, "*De ki! Hak Rabbinizdir. Öyleyse dileyen iman etsin dileyen inkâr etsin*"⁹ buyurmaktadır. Sözü edilen ayetten şu sonuçları çıkarmak mümkündür: Kişinin kendi tercihiyle yaptığı eylemler kendi lehine veya aleyhine sonuçlanır.¹⁰Kaldı ki, Peygamber insanlara tebliğini açık bir şekilde ulaştırmış ve hiç kimseyi iman etmesi için zorlamamıştır. Böylece isteyen iman edecek, isteyen de küfrü tercih edecektir. İman eden kendi irade ve tercihiyle iman etmiş olacak, inkâr eden de kendi hür irade ve tercihiyle inkâr etmiş olacaktır. Hiç kimse bu konuda zorlanmayacaktır. Kaldı ki Allah Teâlâ iman da küfrün de akibetinin ne olacağını açıklamış, böylece onlara ödül ve cezayı haber vermiştir.¹¹Dolayısıyla, insanın özgür kılınması, imtihanı başarı ile geçmenin bir vasıtası olarak insana bahşedilmiştir. Önce insana tercihinin yapmanın yolları kolaylaştırılmış, sonra tercihinin neticelerine katlanmak şartıyla serbest bırakılmıştır.¹²

Din ve Vicdan Hürriyeti Bağlamında "Dinde Zorlama Yoktur" İlkesi

Mâturîdî'ye göre hürriyet, iman ve küfrün varlık şartıdır. Bu demektir ki, zorla imanın da küfrün de gerçekleşmesi mümkün değildir. İman ve küfür ancak tercih ile olur. Çünkü her ikisi de kalbin bir fiilidir ve her ikisinde de kalbin tatmin olması gerekir. İman ve küfrün dil ya da başka bir şeyle değil ancak

kalp ile mümkün olması, onların gizliliğinin sağlanıp hürriyetlerinin garanti altına alınması içindir.¹³ Çünkü kalp hariç diğer organların baskı ile kullanılması mümkündür; oysa kalbe sahibinden başka hiçbir kimsenin gücü yetmez.¹⁴

Nitekim “İnsan özgür bir varlıktır. Onun özgürlüğüne karışılmaz. Bu özgürlüğün garantörü ise Yüce Allah’tır. Bu nedenle insan özgürlüğüne saldırı büyük günahdır. İnsan İslam’a girerken de Müslüman iken de özgürdür. Çünkü “cins-i ikrah” yani zorlamanın hiçbir çeşidi İslam’da yoktur.”¹⁵ İnsanın din ve vicdan hürriyeti Kur’an’da “*Dinde zorlama yoktur.*”¹⁶ ilkesiyle dile getirilmiştir. Mâturîdî, sözü edilen ayeti yorumlarken “zorla kabul edilen şeyin din olmadığını, hatta iman bile olmadığını” belirttiikten sonra, kalbî bir eylem olduğu için imanın cebir ve zorlamayla gerçekleşme ihtimalinin olmadığını söylemektedir. Zira cebir ve zorlama kalbe tesir edemez. Bundan dolayı da diliyle ikrar etse bile kalbiyle iman etmeyen kişi mümin olamaz.¹⁷

Dinde zorlama yoktur ayetinin manasının Allah Teâlâ’nın “O, dinde sizin için zorluk kılmadı”¹⁸ sözündeki gibi olduğunu dile getiren Mâturîdî, ayetin devamında doğrulukla eğriliğin birbirinden ayırt edilecek şekilde açıklandığını, dolayısıyla da buradan insanların Müslüman olması için zorlanamayacağı sonucunu çıkarmaktadır.¹⁹ Çünkü din zorlamayla değil açık seçik olduğu için kabul edilir. Bu kabulden hareketle Mâturîdî, sadece İslam’a girerken değil, Müslüman olanların da taate zorlanamayacağını, taatlerin zorla yaptırılmayacağını ifade etmektedir.²⁰ Çünkü ayette Allah’ın bu taatleri insana sevdirdiğinden bahsedilir. Kaldı ki, ameller ve ibadetler mahiyeti gereği fikrî ve zihni bir fiil değil, fiili ve tatbiki. Fiili ve tatbiki olan şeylerde ise münafıklık söz konusu olabilmektedir.²¹ Nitekim belli düzendeki bedensel hareketlerin “ibadet” olarak gerçekleşmesinde niyet hayati bir işleve sahiptir. Hatta niyet ibadetlerin en temel şartlarından biridir. Başka bir ifadeyle, belli bir düzen içerisinde icra edilen eylemlerin ibadet niteliğini kazanması, ancak o eylemlerin ibadet kasıyla yapılmasına bağlıdır. Bu anlamda, zorla yaptırılacak bir ibadetin kendisinden beklenen sonuçları vermesi beklenmez. Zaten zorla ya da baskıyla gerçekleştirilen eylemlerin ibadet olduğunu söylemek de oldukça zordur. Özellikle sırf niyete bağlı etkinliklerde uygulanacak baskı, gizli sapmalara ve şuur altı tepkilere sebep olacağından bir tür nifak hayatının ortaya çıkmasıyla sonuçlanır.²² Kısacası, insanların ibadete zorlanmaları ya dini sadece şekil boyutuyla yaşayanların ya da riyakârların sayısını arttırmaktan

başka bir işe yaramaz. Bu noktada Mâturîdî’nin Allah’ın taatleri insanlara sevdirdiği, bundan dolayı da taatlerin zorla yaptırılmayacağı yönündeki uyarısı oldukça anlamlıdır.

Kur’an’ın din ve vicdan hürriyetine verdiği önemi göstermesi açısından, Mâturîdî “dinde zorlama yoktur” ayetini yorumlarken, farklı bir yorumdan da bahsetmektedir. Ensar’dan bir kısmı daha önce emzirmek üzere Yahudilere çocuklarını vermişlerdi. İslam gelince Ensar Müslüman oldu. Fakat Yahudilerin yanında olan çocukları eski dinlerinde kaldılar. Müslüman olan Ensar çocuklarını Müslüman olmaları için zorlamak istediler. Bunun üzerine bu ayet indi. Ayetin nüzul sebebi ile ilgili bu yorum, Kur’an’ın din hürriyetine verdiği önemi göstermektedir. Zaten kutsal kitaplar içerisinde din hürriyetine en çok değinen kitap Kur’an’dır. Kur’an’ın din ve vicdan hürriyeti üzerinde ısrarla durmasının sebebi, imanı insanın en önemli fiili kabul etmesidir diyebiliriz. Bu kadar önemli olan bir hususun, kendi iradesiyle belirlenmesi zorunludur.²³ Zaten imanı değerli kılan, insanın hiçbir baskı ve zorlama hissetmeden, kendi iradesi sonucu meydana gelmesidir.

İman ve İmanla Bağlantılı Konular Açısından Din ve Vicdan Hürriyeti

Mâturîdî’ye göre “iman”ın sözlük anlamı “tasdik”-tir. Tasdik ise, “kabul etme”, “onaylama” ve “doğrulama” anlamlarına gelmektedir. Tasdik etme yani kabul etme, onaylama ve doğrulama kalpte gerçekleşir. Bundan dolayı da iman, kalbin tasdik adı verilen bir fiildir. Kısacası ona göre iman, kalp ile tasdik-tir. İman kalp ile tasdik olunca, amelin imanın aslına dâhil olmadığı, iman cinsinden de olmadığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ, pek çok ayet-i kerimede, bazı davranışlarından dolayı müminleri kınayıp sergiledikleri durumlar sebebiyle azabın çetin olacağını haber verse de²⁴ onlardan mümin vasfını kaldırmamıştır.²⁵

Mâturîdî’ye göre, “kendisinde şüphe bulunmayan iman en faziletli ameldir.” Anlaşılan o ki, Mâturîdî, aslı ve esas itibarıyla imanın amelden ayrı olduğunu ve amelin iman cinsinden olmadığını belirtmek suretiyle dinde amel etme hürriyetinin yanında amel etmeme hürriyetinin de bulunduğunu teolojik ve itikadi bir sonuç olarak ortaya koymaktadır. İman-amel ilişkisi konusundaki açıklamalarıyla Mâturîdî, diğer taraftan da uygulamada ve dini hayatta iman ve ameli birbiriyle kaynaşmış olarak görmek suretiyle ideal olan ve arzulanan bir imanın amel ile iç içe olduğunu

pratik ve ahlaki bir sonuç olarak ortaya koyup sisteminde sonuna kadar bu anlayışa bağlı kalmaktadır.²⁶

İmanı kısaca "kalp ile tasdik" şeklinde tanımlayan Mâturîdî, iman bakımından bütün müminleri eşit kabul etmiş, dinin esasını ilgilendirmeyen konulardaki görüş ayrılıklarını hoşgörülle karşılamıştır. Dolayısıyla o, dinin özünü ilgilendirmeyen konularda farklı düşünenleri kâfirlikle suçlamamıştır.²⁷ Açık bir yalanlaması olmadığı sürece kibleye yönelen herkesi mümin olarak kabul eden düşünürümüz, eylem ve ibadetlerdeki eksiklik ve yanlışlıkları imandan çıkma sebebi olarak görmemiştir. Nitekim o, Kelamcı kişiliğine rağmen gerek Müslüman olmayanlara karşı gerekse İslâm düşüncesi içinde ortaya çıkan diğer mezhep mensuplarına karşı genellikle saygılı bir üslup kullanmıştır. "Eleştirdiği görüşleri çeşitli normatif hükümler getirerek suçlamak ve küçümsemek yerine, ilgili delil ve burhanları akli yorum ve muhakemelerle sıralayıp karşı görüşleri çürütmüş, hasımlarını ilzam ederken onları aşağılayıp hor görmekten öte hoşgörüsünü gösteren belirgin bir ilmi üslûba sahip olmuştur."²⁸ Mâturîdî'nin bu tavrı, mezhep çatışmalarının önlenmesinde nakle ve akla uygun bir formül olarak bugün de uygulanabilir ve olumlu sonuçlara ulaştırılabilir bir özellik taşımaktadır.

Öteki Din Mensuplarıyla İlişkiler Açısından Din ve Vicdan Hürriyeti

Mâturîdî düşüncesinin öncelikli ve en önemli konusu "tevhid" yani Allah Teâlâ'nın mutlak surette birliği meselesidir. Ona göre, bir dini evrensel kılan özellik onun tevhide yaptığı vurguyla doğrudan ilintilidir. Bundan dolayı onun din tanımında, Kur'an'ın vahye dayanan dini yani tevhid dinini öteki din ve inanç sistemlerinden ayırmak için sık sık dile getirdiği "fitrat ve hanif dini", "dosdoğru din", "halis din", Allah'ın dini" gibi vurguların ayrı bir yeri ve önemi vardır. Mâturîdî'ye göre dinin fitriliğine, akl-ı selime uygunluğuna ve doğruluğuna vurgu yapan söz konusu ifadeler, *delil ve burhana dayanan, hakka ulaştırılan* "Hak Din"i tanımlamaktadır. Başka bir ifadeyle, insanın fitratına ve akl-ı selimine uygun olma özelliğinden dolayı Allah'ın dininin temel niteliklerinden biri "hak"tır.²⁹ Hak, her şeyden önce *doğru ve gerçek* anlamlarına gelmekle birlikte, kullanıldığı yere göre; değişmeyen, haklı, güvenilir, makul, uygun, sağlam, geçerli, gerekli, zorunlu, yeterli gibi anlamları ifade etmek için de kullanılır. Mâturîdî, hak kelimesinin yukarıdaki anlamlara ilaveten; delil, ayet, tevhid ve sünnet gibi anlamları da içerdiğini belirtmekte ve Hak din'i; "delil, şahit ve ispata dayandığı

için doğru, gerçek, makul, sağlam, güvenilir, geçerli ve yeterli olan; değişmeyen, değişmeden kalacak olan din yani *Tevhid Dini* şeklinde tanımlamaktadır.³⁰

Kur'an'da geçen "Hak Din" kavramı zorunlu olarak batıl dinlerin varlığına, halis din ise bozulmuş, dejenere olmuş dinlerin varlığına işaret etmektedir. Bu anlamda vahye dayanan, insanın fitratına uygun, dosdoğru din, yani hak din bir tanedir. Buna karşın insanların, çeşitli din, mezhep ve yolları benimsedikleri de bir gerçektir. Bütün din mensupları kendi benimsedikleri dinin Allah'ın emrettiği hak din, diğer dinlerin ise batıl olduğunu iddia etseler de; Kur'an, Hak dinin yani Allah'ın emretmiş olduğu ve tevhid esasına dayanan dinin İslâm olduğunu haber vermektedir. Nitekim "*Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır*"³¹ ve "*Kim İslâm'dan başka din ararsa bu din kendisinden asla kabul edilmeyecektir ve o ahirette ziyan edenlerden olacaktır*"³² ayetleriyle hak din-İslâm özdeşliği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, Yahudi ve Hıristiyanların, Ehl-i Kitap özel statüsünde değerlendirilseler de, hak din olma iddiaları dayanaktan yoksundur.³³ Nitekim Kur'an'a göre Hz. İbrahim ne bir Yahudi ne de bir Hıristiyandı. O, Hanif bir Müslümandı ve Allah'a ortak koşan biri değildi.³⁴ Kısacası hak din iddiasında bulunabilmenin en temel şartı tevhidi benimsemiş olmaktır. Allah katında din Yahudilik veya Hıristiyanlık değil İslâm'dır.³⁵

Dinleri genel olarak Hak din (tevhid) ve batıl (küfür) dinler olmak üzere iki kısma ayıran Mâturîdî'ye göre; Hak din, Allah katında geçerli olan tevhid dinini ifade ederken, yol ve mezhepleri birbirinden farklı olsa da öteki din ve inanışları batıl dinlerin temsilcisi olarak görür.³⁶ Ona göre küfür tek millettir. Bu anlamda Ehl-i Kitap'ın dinleri de batıl dinler sınıfında yer almaktadır.³⁷ Ehl-i Kitap'ın bu kategoride değerlendirilmesinin sebebi, sadece kendilerine gönderilen peygamberlere inanıp, kitaplarında daha sonra gelecek olan peygambere işaret olmasına rağmen kibir ve inatlarından dolayı onları inkâr etmeleridir.³⁸

Görüldüğü gibi Mâturîdî'nin, Ehl-i Kitap da dahil İslâm dışı dinlere yönelik yorumlarında ötekine bakışını belirleyen temel ilke tevhid esasıdır. Ona göre, Allah Teâlâ bütün peygamberlere tek ve aynı dini tavsiye etmiştir. Bu tek ve aynı din ise Allah'ı bilmek ve sadece ona ibadet etmekten ibarettir. Nitekim Allah'ın bütün resulleri ve nebileri sadece Allah'ı bilmeye çağırarak ve ibadeti sadece Allah'a has kılmak için gönderilmişlerdir.

Mâturîdî, Ehl-i Kitap'ın önemli bir kısmını önce inandığı halde daha sonra çeşitli sebeplerle bu imanlarından

vazgeçen, ancak tekrar eski imanlarına dönmeye müsait dinî gruplar olarak farklı bir konumda değerlendirilmiştir. Ehl-i Kitap'ın kurtuluşa ulaşabilmesinin yeğâne yolunun İslâm'ı kabul etmeleri olduğunu belirten Mâturîdî, Ehl-i Kitap'a karşı nasıl bir tutum geliştirilmesi gerektiğine dair ilkeler belirlemiştir. Mâturîdî'nin Ehl-i Kitap ile ilişkilerde ve dinî tartışmalarda belirlediği ilkeleri şu şekilde özetleyebiliriz:

a) Öncelikle, tevhid, nübüvvet ve diğer teolojik konularda Ehl-i Kitap ve diğer din mensuplarıyla tartışılarak, onlar İslâm'a davet edilebilir. Bu anlamda onlarla diyalog kurulabilir.³⁹

b) Ehl-i Kitapla yapılacak tartışmalar dinde ehil olan kişilerce gerçekleştirilmelidir. Ona göre; "...Siz bildiğiniz bir konuda tartışın..."⁴⁰mealindeki ayet dinde tartışma olmayacağını savunanların görüşünü çürüttüğü gibi, tartışmanın ehil olan kişilerce yürütülmesi gerektiğini de vurgulamaktadır.⁴¹

c) Ehl-i Kitap'a karşı İslâm'ın üstünlüğü akli ve nakli delillerin kullanılmasıyla kanıtlanabilir. Kâfirlerle yapılan tartışmalar Allah'ın belirlediği sınırlar içerisinde olmalıdır. Mâturîdî'ye göre dinler arasında yapılacak olan tartışmaların nasıl olması gerektiğine dair temel ilke Kur'an'da: "*Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et...*"⁴²ayetiyle ifade edilmiştir. Ayette geçen "hikmet"ten kasıt delil ve burhanlardır. Öyleyse inkârcıları Allah'ın dinine davet ederken delil ve burhanlara başvurmak bir zorunluluktur. Zira bu deliller üzerinde düşünen inkârcılar İslâm'ın doğruluğunu kabul etmek zorunda kalacaklardır.⁴³

d) Mâturîdî'ye göre, ayette geçen "*Onlarla en güzel şekilde mücadele et*" ifadesi "Onlara karşı inkâr ettiklerini kabul edecekleri şeylerle mücadele et" şeklinde anlam kazanır. Ayrıca bu ifade, "*güzel söz söyleme ve onlara kol kanat germe*" anlamında da yorumlanabilir. Çünkü kendilerine bu anlamda davranılırsa belki onlar bundan etkilenerek Allah'ın dinine tabi olup ona boyun eğebilirler.⁴⁴ Dolayısıyla Mâturîdî, Ehl-i Kitapla güzel mücadeleyi öğütleyen ayetlerin "kılıç ayetleri"⁴⁵ile nesh olunduğu yönündeki iddiaları kabul etmez. Kılıç ayetlerinin Ehl-i Kitapla güzel mücadeleyi tavsiye eden ayetleri nesh ettiğini iddia edenlere göre, onlar ya Müslüman olacaklar ya cizye verecekler ya da kılıca razı olacaklardır. Bunun dışında onlarla mücadele söz konusu değildir. Bu görüşün doğal bir sonucu olarak Müslümanların ya İslâm, ya cizye, ya da kılıç dışında sunacağı başka bir alternatif kalmamaktadır.⁴⁶Hâlbuki Mâturîdî'ye göre, Âl-i İmran 64 ve Nahl 125. ayetlerinde geçtiği üzere Ehl-i Kitapla

akla ve insan fitratına, Kur'an'a ve peygamberin metoduna uygun deliller kullanmak suretiyle din konusunda güzel mücadele ve tartışma yapılması gerekir. Fakat zulmedenler bundan müstesna tutulur. Zira onlarla tartışmak faydadan çok zarar getirecektir.⁴⁷

Mâturîdî, ayette yer alan "güzel öğüt" ifadesini ise "ortak aklın gerekli gördüğü evrensel ahlak ilkeleri" bağlamında değerlendirir.⁴⁸Bu ilkeler de "*Şüphesiz Allah adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O düşünüp tutasınız diye siz öğüt veriyor*"⁴⁹ ayetiyle açıkça belirtilmiştir. Sözü edilen bu hususlar aklın iyi gördüğü ve hikmetin gerekli kıldığı durumlardır.⁵⁰Dolayısıyla dini tebliğ etmede bu evrensel ilkelere yer verilmeli, bu ilkeler üzerinde konuşularak inanmayanlar İslâm'a davet edilmelidir.⁵¹

Bütün bu açıklamalardan sonra, Mâturîdî'nin Ehl-i Kitap ile İslâm'ın üstün özelliklerini ve yüceliğini anlatmak için hoşgörüyü dayalı sosyal ve beşeri ilişkiler kurmakta bir beis görmediği sonucunu çıkarabiliriz. Ancak, Mâturîdî açısından bu ilişkilerin bugün bazı çevrelerin yaptığı gibi inançların bir kısmını yok sayarak, başka bir deyişle imanda taviz anlamına gelecek yaklaşımlarla gerçekleşmesi mümkün görünmemektedir.⁵²Bu konuda Mâturîdî'nin ihtiyatlı ve temkinli davranılması yönündeki tavsiyesi bugün daha da anlamlı hale gelmiştir.

Sonuç

Mâturîdî, gerek insanın yaratılış hikmeti açısından meseleyi değerlendirirken gerekse "dinde zorlama yoktur" ilkesini açıklarken din ve vicdan özgürlüğünün bizzat Allah tarafından güvence altına alındığını ispatlamaktadır. Öyleyse din adına, din ve vicdan hürriyeti ihlallerinin nass ile temellendirilmesi mümkün görünmemektedir. Aynı zamanda bu konudaki ihlaller aklın ve vicdanın da kabul edemeyeceği insanlık dışı uygulamalardır.

Mâturîdî'nin din ve vicdan hürriyeti konusundaki teolojik ve felsefi temellendirmelerinin pratik ve ahlaki amacı gerçekleştirmeye yönelik olduğu görülmektedir. Mâturîdî'nin bu konudaki yaklaşımı farklı dinlere mensup insanların bir arada yaşamasını mümkün kılmakta, din konusundaki yorum farklılıklarının zenginlik olarak algılanmasını sağlamaktadır. Şayet iman kalpte gerçekleşiyorsa ve kalbe hiç kimse nüfuz edemeycekse bir başkasını zorla dine davet etmek anlamsız hale gelmektedir. Bu yaklaşım din ve mezhep temelli çatışmaları önlemede oldukça önemli ilkeler sunmaktadır.

Dipnotlar

- 1 Din ve vicdan hürriyeti, T.C. Anayasası 24. maddede; "Herkes vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir." İfadele-riyle güvence altına alınmıştır.
- 2 Özcan, H., (2012), *Türk Düşünce Hayatında Mâturidilik*, Ankara, Cedit Neşriyat, s.39.
- 3 Özcan, H., (1994), "Mâturidî'ye Göre, İman-İslam-İhsan ve Küfür İlişkisi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Der-gisi*, S. VIII, İzmir, s.179.
- 4 Kutlu, S., (2009), "Mâturidî Akılcılığı ve Günümüz Sorunlarını Çözmeye Katkısı", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları*, II/1 (Bahar 2009), s.7-10.
- 5 Özcan, H., (2012), s.17.
- 6 Arslan, H., (2013), *Mâturidî'de İnsanın Yaratılış Hikmeti*, Malatya, Mengüceli Yay., s.185; Ayrıca Mâturidî'nin hikmet anla-yışı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Ögük, E., (2010), *Mâturidî'nin Düşünce Sisteminde Şer-Hikmet İlişkisi*, Ankara, Tür-kiye Diyanet Vakfı Yay., s.152 vd.
- 7 Topaloğlu, B-Çelebi, İ., (2010), *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, İsam Yay., s.128.
- 8 Arslan, H., (2013), s.185.
- 9 18. Kehf/29.
- 10 "Kim iyi bir iş yaparsa kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Rabbin kullara zulmedici değildir"(41. Fussilet/46); "İyilik ederseniz kendiniz iyilik etmiş olursunuz, kötülük yaparsanız yine kendinize yapmış olursunuz." (17. İsra/7)
- 11 Mâturidî, E.M., (2004-2010), *Te'vilâtü'l-Kur'an*, İlmî Neşre Hazırlayan, Ahmet Vanhoğlu, İlmî Kontrol, Bekir Topaloğlu, İstanbul, Mizan Yay., IX/50-51.
- 12 Arslan, H., (2013), s. 138.
- 13 Özcan, H., (1994), s. 196.
- 14 Mâturidî, E. M., (2002), *Kitâbü't-Tevhid*, çev.: Bekir Topaloğlu, İsam Yay., İstanbul, s. 492.
- 15 Akbulut, A., (2008), "Kelam Öğretiminde Temel Hareket Noktaları", *Kelam Öğretimi Sempozyumu*, (20-22 Haziran 2008, Kızılcahamam-Ankara), Ankara, , s.250.
- 16 2.Bakara/256.
- 17 Mâturidî, (2004-2010), VII/114; Mâturidî, (2002), s.487-488.
- 18 22.Hac/78.
- 19 Mâturidî, (2004-2010), II/159-160.
- 20 Pek çok tefsirciye göre ilgili ayette sözü edilen zorlama bir dine girmek konusu ile sınırlandırılmıştır. Bu görüş sahiplerine göre ayet, din hürriyetinin dinler arası boyutunu ilgilendirmektedir; din içi zorlamanın yapılıp yapılmayacağı bu ayetin konusu değildir. (Geniş bilgi için bkz., Altuntaş, H., (2012), *İslâm'da Din Hürriyetinin Temelleri*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., s. 15-16) Görüldüğü gibi Mâturidî, haklı olarak bunun aksini iddia etmekte; ayetin, din hürriyetinin hem dinler arası boyutunu hem de din içi boyutunu ilgilendirdiğini ifade etmektedir.
- 21 Özcan, H., (1994), s.184.
- 22 Altuntaş, (2012), s.116.
- 23 Düzgün, Ş.A., (1997), *Din, Birey ve Toplum*, Ankara, Akçağ Yay., s.137.
- 24 "Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Doğrusu, yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında büyük bir nefretle karşılanır..." (61.Saf/2-4); "Ey iman edenler! Size ne oldu ki 'Allah yolunda savaşa çıkın!' denildiği zaman yere çakılıp kalıyorsunuz?" (4.Nisa/75); "İma edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen Kur'an sebebiyle kalplerinin ürperme zamanı daha gelmedi mi?" (57.Hadid/16)
- 25 Mâturidî, (2002), s.494.
- 26 Özcan, H., (1994), s.184-185.
- 27 Ecer, A.V., (2007), *Büyük Türk Alimi Mâturidî*, İstanbul, Yesevi Yay., s.71-72.
- 28 Sarıkaya, S., (2010), "Mâturidî'nin Din Anlayışında Hoşgörü", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları*, III/2, (Güz 2010), s.156-157; Bununla birlikte o, Sarıkaya'nın da tespit ettiği gibi, Mutezile'ye karşı, bazen kendi üslûbuna uymayan sert ve küçüm-seyici nitelermelerde bulunmuştur. Bazı fırkaları yeren rivayetleri, sıhhatiyle ilgili ihtiyatını belirtse de, Peygamber'e aitmiş gibi algılayarak onların aleyhine kullanmaktan geri kalmamıştır. Kendi bağlı bulunduğu grubu da yer yer savunmacı bir üslûpla destekleme yoluna gitmiştir. Mesela o, "Kaderiyye bu ümmetin Mecusileridir." rivayetini zikrederek bu sözün an-cak Mutezile'ye yakıştığını ifade etmiştir. (Mâturidî, (2002), s.401) Mâturidî, Mürcie'ye karşı ise daha ılımlı ve savunmacı bir tavır içerisindeydi. Mesela o, "Ümmetinden iki sınıfı feaflatım erişmez: Kaderiyye ve Mürcie" şeklinde gelen rivayette geçen Mürcie'den kastın Cebriyye olduğunu ifade ederek, cebr fikri üzerinden hareketle Haşviyye'yi de itham etmiştir. (Mâturidî, (2002), s. 500) Onun bu tavrının sebebi ise, Ebû Hanife'nin iman görüşü ile Mürcii bir tavır içerisinde oluşu ve kendisinin de bu gelenekten geliyor olmasıdır diyebiliriz. Mâturidî'nin Mutezile ve Mürcie'ye karşı örneklendirdiğimiz bu tavrının gerisinde, bilerek veya bilmeyerek benimsediği görüşü haklı gösterme veya karşıt grubu reddetme refleksi olabilir. Bununla birlikte Mâturidî, görüşlerini çürüttüğü, yanlış ve hatalarını ortaya koyduğu farklı fırka mensuplarını doğrudan tekfir etmeye teşebbüs etmemiştir. (Sarıkaya, S., (2010), s.160-163.)
- 29 Mâturidî, (2004-2010), V/258, 275; IV/49; VI/349-350; VII/33; XI/187; XIII/86, 174-175.

ULUSLARARASI İMÂM MÂTURİDÎ SEMPOZYUMU

- 30 Mâturîdî, (2004-2010), XIV/46; Özcan, H., (1999), *Mâturîdî'de Dini Çoğulculuk*, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., s.46.
- 31 3.Âl-i İmrân/19.
- 32 3.Âl-i İmrân/85.
- 33 Ehl-i Kitap, "Yahudi veya Hıristiyan olursanız hidayete erersiniz" diyerek hak din iddiasında bulunmaktadırlar. (2.Bakara/135)
- 34 3.Âl-i İmrân/67.
- 35 Mâturîdî, (2004-2010), I/250-251.
- 36 Mâturîdî, (2004-2010), XIV/45.
- 37 Mâturîdî, (2004-2010), IV/249.
- 38 Mâturîdî, (2004-2010), I/47, 250-251, 266.
- 39 Mâturîdî'ye göre, kavmiyle tartışmaya girmeyen hiçbir peygamber yoktur. Mesela, Hz. İbrahim kavmiyle, Hz. Musa da hem kavmiyle hem de Firavun'la Allah'ın varlığı ve birliğini ispat anlamında teolojik tartışmalar gerçekleştirmiştir. Bütün bunlar da dinde tartışmanın yasak olduğunu söyleyenlerin görüşünü çürütmektedir. Mâturîdî, (2004-2010), II/327.
- 40 3.Âl-i İmrân/66.
- 41 Ayrıca, Mâturîdî'ye göre "De ki: Ey Ehl-i Kitap! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin. Yalnız Allah'a ibadet edelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilah edinmesin. Eğer onlar yüz çevirirlerse, deyin ki: Şahit olun biz Müslümanlarız." (3.Âl-i İmrân/64) ayeti de din konusunda kâfirlerle mücadele ve münazaranın caiz olmadığını iddia edenlerin görüşlerini geçersiz kılar. Ona göre, Ehl-i Kitap ile fikrî mücadele ve münazaraya cevaz verilmemesinin sebebi, İslâm'ın delillerini ve burhanlarını bilmemektir. Mâturîdî, (2004-2010), XI/130.
- 42 16.Nahl/125.
- 43 Mâturîdî, (2004-2010), VIII/216.
- 44 Mâturîdî, (2004-2010), VIII/216.
- 45 "Kendilerine Kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resulünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle küçülerek kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın" (9.Tevbe/29)
- 46 Önal, R., (2013), *Ebû Mansur el-Mâturîdî'ye Göre İslâm Dışı Dinler*, Bursa, Emin Yay., s.120; Konuyla ilgili tartışmalar hakkında geniş bilgi için bkz., Okuyan, M.-Öztürk, M., (2001), "Kur'an Verilerine Göre Ötekinin Konumu", *İslâm ve Öteki; Dinlerin Doğruluk/Kurtarıcılık ve Birarada Yaşama Sorunu*, ed., Cafer Sadık Yaren, İstanbul, Kaknüs Yay., s. 286 vd.
- 47 Mâturîdî, (2004-2010), XI/129-130.
- 48 Önal, R., (2013), s.120.
- 49 16.Nahl/90.
- 50 Mâturîdî, (2004-2010), VIII/217-218.
- 51 Mâturîdî'nin Ehl-i Kitap'a bakışı ve Ehl-i Kitap ve diğer din mensuplarıyla kurulabilecek dini ve dünyevî münasebetler konusundaki görüşleri hakkında geniş bilgi için bkz., Önal, R., (2013), s. 93-116.
- 52 Önal, R., (2013), s.138.

Kaynakça

- AKBULUT, Ahmet, (2008), "Kelam Öğretiminde Temel Hareket Noktaları", *Kelam Öğretimi Sempozyumu*, (20-22 Haziran 2008, Kızılcahamam-Ankara), Ankara, ss. 249-251.
- ALTUNTAŞ, Halil, (2012), *İslâm'da Din Hürriyetinin Temelleri*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- ARSLAN, Hulusi, (2013), *Mâturîdî'de İnsanın Yaratılış Hikmeti*, Malatya, Mengüceli Yay.
- DÜZGÜN, Şaban Ali, (1997), *Din, Birey ve Toplum*, Ankara, Akçağ Yay.
- ECER, Ahmet Vehbi, (2007), *Büyük Türk Alimi Mâturîdî*, İstanbul, Yesevi Yay.
- KUTLU, Sönmez, (2009), "Mâturîdî Akılcılığı ve Günümüz Sorunlarını Çözmeye Katkısı", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları*, II/1 (Bahar 2009), ss.7-41.
- MÂTURİDÎ, Ebû Mansur Muhammed b. Mahmud, (2002), *Kitâbü'l-Tevhid*, çev. Bekir Topaloğlu, İstanbul, İsam Yay.
- , (2004-2010), *Te'vilâtü'l-Kur'an*, İlmî Neşre Hazırlayan, Ahmet Vanlıoğlu, İlmî Kontrol, Bekir Topaloğlu, İstanbul, Mizan Yay.
- OKUYAN, Mehmet-ÖZTÜRK, Mustafa, (2001), "Kur'an Verilerine Göre Ötekinin Konumu", *İslâm ve Öteki; Dinlerin Doğruluk/Kurtarıcılık ve Birarada Yaşama Sorunu*, ed., Cafer Sadık Yaren, İstanbul, Kaknüs Yay.
- ÖĞÜK, Emine, (2010), *Mâturîdî'nin Düşünce Sisteminde Şer-Hikmet İlişkisi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- ÖZCAN, Hanîf, (1999), *Mâturîdî'de Dini Çoğulculuk*, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay.
- , (2012), *Türk Düşünce Hayatında Mâturîdîlik*, Ankara, Cedit Nşr.
- , (1994), "Mâturîdî'ye Göre, İman-İslam-İhsan ve Küfür İlişkisi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. VIII, İzmir, ss. 179-205.
- ÖNAL, Recep, (2013), *Ebû Mansur el-Mâturîdî'ye Göre İslâm Dışı Dinler*, Bursa, Emin Yay.
- SARIKAYA, Saffet, (2010), "Mâturîdî'nin Din Anlayışında Hoşgörü", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları*, III/2, (Güz 2010), ss.145-164.
- TOPALOĞLU, Bekir-ÇELEBİ, İlyas, (2010), *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, İSAM Yay.